

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

tragische aspect van de oedipale conditie: we zullen nooit het bewuste doorgronden omdat het onbewuste zich niet zomaar laat kennen.

Tijdens het lezen van het boek voelen we ons blind als Oedipus, op zoek naar coherentie en interactie van ons denken met dat van de auteur. Wil de auteur ons de doodsheid die volgens hem eigen is aan de narcistische denkactiviteit van het bewuste laten voelen? Het boek lijkt gesloten, weinig toegankelijk. Maar het wekt ook een verlangen naar klaarheid en samenhang. Volgens Semi streeft het bewuste constant naar eenheid en coherentie. Om dit te bereiken is herhaling nodig. Zodra eenheid en coherentie bereikt worden, ontstaan plezier en ontlasting. Mijn frustratie ontstaat vooral door het geworstel met de veel te lange zinnen, onbegrijpelijke passages en voortdurende vergelijkingen uit de twee aangehaalde werken van Freud. De lezer wordt beloond als hij de lezing van het tweede hoofdstuk van het boek, als een spartaanse worsteling, weet te doorstaan. Zo blijkt het derde hoofdstuk een interessante empirische toets van de tot dan opgebouwde theorie. De auteur analyseert er het gebruik van verschillende stijlfiguren. De talrijke klinische illustraties en de praktische relevantie maken het geheel interessanter en lichter. Hoofdstuk 4 is een theoretische uitweiding vanuit wetenschapsfilosofische hoek. Dit hoofdstuk lijkt er wat met de haren bij gesleept. In hoofdstuk 5 wordt de slaap als klinisch fenomeen benaderd op een heldere manier, een finale elaboratie van de opgebouwde theorie. *The conscious in psychoanalysis* vergt een doorwrochte studie en herhaalde lectuur. Een tweede lezing onthult al meer van dit meerlagig werk. Net zoals het bewuste volgens Semi via de herhaling tot meer coherentie komt, zal de lezer beloond worden voor zijn noeste arbeid. Maar het blijft hard labeur.

Te veel zorg kan verstikkend werken

Bespreking van

Wendy Hollway (2006). *The capacity to care — Gender and ethical subjectivity*.

New York: Routledge.

ISBN 978 0 415 39967 8, 152 pp., £ 14,95

LILI PHILIPPE

In *The capacity to care* tracht de schrijfster na te gaan wat de gevolgen zijn van zorg die wél goed genoeg wordt gegeven. Wat betekent het voor de evolutie van de persoonlijkheid? Is dit anders voor meisjes dan voor jongens? Worden jongens betere vaders wanneer ze dezelfde primaire zorg als meisjes ontvangen? Hoe werken die intersubjectieve processen voor jongens, en voor meisjes?

Het lijkt erop dat de psychosociologe Wendy Hollway probeert vooral véél samen te brengen in dit boek. Ze noemt het zelf een 'dynamisch, psychologisch verslag, gesitueerd in relevante sociale contexten, geankerd in de levensgeschiedenis en geplaatst binnen de maatschappelijke evolutie'. Dit werk zou vier maal zoveel pagina's moeten tellen om al deze thema's inhoud te kunnen geven... en dan was het misschien ook aangenaam om te lezen. Nu niet. Te veel informatie, te veel analyse, te veel synthese. Als lezer heb je echt het gevoel door de bomen het bos — maar ook door het bos, de bomen — niet meer te zien. De inleiding begint met de bespreking van het *individualisme* van Kant en de *ethische verantwoordelijkheid voor de ander* van Levinas. Daarna beschrijft Hollway de kritiek hierop vanuit een aantal feministische theorieën.

De eerste feministische golf bekritiseerde de psychologie van de ontwikkeling van het morele redeneren als zijnde een 'manelijke filosofie van ethiek gebaseerd op

abstracte principes van recht(vaardigheid). De tweede kritische golf feministen doet eerder een poging «de spanningen tussen de *vrouwelijke zorgethiek* en de *mannelijke rechtsethiek* op te lossen en ze niet meer te benaderen als een op geslacht gebaseerd binair getal» («a gendered binary»).

Volgens Hollway kunnen de zelftheorieën, die eigenlijk van de kantiaanse, mannelijke *individualiteits*-norm afgeleid zijn, in functie van een vrouwelijke *zorg*-norm herschreven worden. Ze zet beide benaderingen tegenover en naast elkaar en bekijkt ze vanuit vele hoeken in een zeer gecomprimeerde inleiding.

Het boek is ook een zoektocht naar de verschillen tussen mannen en vrouwen. Interessante thesen worden langs elkaar gezet en getoetst. Een voorbeeld: «Vrouwelijke subjectiviteit ontwikkelt zich door het in-relatie-zijn en niet door separatie, terwijl het omgekeerde waar is voor mannen.» De auteur blijft dit echter betwijfelen omdat, volgens haar, de zelf-in-relatie-theorie de invloed van de onbewuste motivaties onderschat. Ze kant zich tegen het positioneren van relationaliteit en verbinding *tegenover* separatie en autonomie omdat deze houding aanleiding geeft tot binair denken. De schrijfster pleit voor het zoeken naar een model dat separatie en verbinding *naast* elkaar kan zien en niet tegenover elkaar. Dit meent ze te vinden bij Winnicotts en Kleins ideeën over de baby als een objectzoekend wezen dat een zelfgevoel ontwikkelt door zijn ontmoeting met anderen. Als tegenhanger van het mannelijke «instrumentele redeneren» gebruikt ze de meer vrouwelijke, verbindende manieren van denken zoals Bions «theory of thinking» en Alfords «reparatieve denken» om emotie en logica (+K) verbonden te houden.

Van relationele subjectiviteit is het voor Hollway een kleine stap naar (onbewuste) intersubjectiviteit in zelfontwikkeling. Het gaat dan over de intersubjectieve manieren van leren die op vele niveaus plaatsvinden: via Winnicotts «capacity for concern», Ogden's «autistic-continguous position»,

Bollas' «unthought known», Kleins «depressive position», Alfords «caritas as centre of the emerging self», Bions «intersubjective mode (containing and rêverie) of learning and self development» naar de introductie van een derde in de moeder-kinddyade.

Hollway beschrijft en theoretiseert omstandig de wisselvalligheden die gepaard gaan met het zich toe-eigenen van de bekwaamheden voor zorg. Ten eerste problematiseert ze de veronderstelling dat het vermogen tot zorgen aangeboren zou zijn (dus vooral vrouwelijk, want vrouwen moeten toch moeder worden). Vervolgens gaat ze in de aanval tegen het feit dat de zorgcapaciteit enkel het resultaat van gewoonte, training of aanleren zou zijn. We voelen al waar ze naartoe wil: naar de theorieën rond intersubjectiviteit die ons door Fonagy al zo mooi aangereikt werden dankzij begrip-pen als «spiegeling». Nochtans vind ik deze naam spijtig genoeg niet terug.

In een volgend deel worden de drie concepten van de psychologische zorg van Tronto geïntroduceerd: tegemoetkomen aan de noden van een ander, aandacht hebben voor de ander en medeleven betonen. Ze voegt zelf het psychisch levensnoodzakelijke erkennen en vertrouwen toe.

De vaak veronderstelde oppositie tussen eigenbelang en het belang van de ander(en) stelt ze ook ter discussie omdat zo het diepe plezier dat samenhangt met het zorgen in het dagelijkse leven niet-bestaand wordt gemaakt. Dit is in feite een ethisch herwaarderen van de moederlijke verzorger: de «moeder» als een universele identiteit die de natuurlijke en sociale transcendeert. Maar ook: de moeder als «a subject in her own right». Hollway bespreekt uitgebreid de spanningen die de conflicten tussen de dynamieken van individualiteit (feminisme) en intersubjectiviteit (moederschap) met zich meebrengen. Voor de beschrijving van een dialectische beweging van subjectiviteit-individualiteit naar intersubjectiviteit gebruikt ze het begrip «transsubjectieve psychische derde» van Ogden. Door het invoeren van de triangu-

laire ruimte helpt ze ons nadenken over het gebruik van *cross-sex*-identificaties om te leren omgaan met gevoelens van verlies, afgunst en afwijzing en zich te ontwikkelen in relatie met de beperkingen van de seksuele verschillen. Hoe meer de vaders en moeders beschikbaar zijn voor de kinderen, hoe meer dit kinderen zal helpen in het dagelijkse leven.

De liefhebber van ethische kwesties heeft ten slotte nog een hele kluit aan het laatste deel van het boek waarin Hollway de filosofie van Levinas nog eens behandelt, waarin, zoals zij het benoemt, 'the capacity to care meets ethics'.

De bedoeling van dit boek was om ruimte te bieden in het gepolariseerde, geslachtsgebonden debat rond zorg. Mij benauwde het vaak doordat het te volledig wilde zijn en daardoor ging putten uit te veel theorieën.

Freud: na honderdvijftig jaar nog actueel

Bespreking van

.....
Annelies Verheugt-Pleiter (red.) (2006).
*Psychoanalyse anno nu — Lezingencarrousel
Freud-festival 2006*. Assen: Van Gorcum.
ISBN 90 232 4253 X, 424 pp., € 39,95
.....

JOOST POLLET
.....

Ter gelegenheid van Freuds honderdvijftigste geboortedag werden overal in Nederland lezingen gegeven over psychoanalyse, door zevenentwintig sprekers die zelf analyticus(a) zijn of een sterke affiniteit met dit gedachtegoed hebben. Deze lezingen werden gebundeld in *Psychoanalyse anno nu*. Het boek is onderverdeeld in zeven hoofdstukken: *Freud* (over zijn persoon), *Ontwikkeling* (psychoanalyse als ontwikkelingsmodel), *Kunst en cultuur*, *Geweld*, *Trauma*, *Klinische praktijk* en

Organisatie (psychoanalytische bijdrage in bedrijfspsychologie).

In haar inleiding geeft Annelies Verheugt een korte samenvatting van de verschillende hoofdstukken en toont het pluriforme karakter van de psychoanalyse aan de hand van verschillende ontwikkelingsmodellen: Freuds oorspronkelijke psychoseksuele ontwikkelingsmodel, het objectrelationele model, en ten slotte het mentalisatiemodel van Fonagy. De keuze voor deze drie modellen lijkt mij nogal willekeurig, en zowel hier als in de rest van het boek is de lacaniaanse invalshoek opvallend afwezig. Ook heb ik in het boek het concept 'overdracht' gemist. Het lijkt wel of dit in de hedendaagse psychoanalyse slechts een historisch detail is.

In de eerste bijdrage probeert Salman Akhtar een beeld te schetsen van Freud en zijn ontdekkingen aan de hand van vijf voorwerpen die de lezer niet direct hiermee zou associëren. De cocktail waarin verschillende dranken gemengd worden tot een nieuw geheel staat voor Akhtar symbool voor de diverse culturen die Freud inspireerden tot zijn concepten, zoals de doodsdrijf en het oedipuscomplex.

De bijdrage die mij het meest beviel is die van Nel Draijer, *Psychoanalyse en het seksuele trauma — het probleem van het of-of denken*. Of-of geeft de splitsing weer tussen werkelijkheid en fantasie als oorzaak van traumatische belevingen. Deze problematiek is verbonden met de fundamenteën en het ontstaan van de psychoanalyse, namelijk de innerlijke psychische realiteit versus de externe realiteit. Tegenwoordig is men meer op integratie gericht. Nel Draijer is erin geslaagd een moeilijk onderwerp overzichtelijk en helder te verwoorden.

De uitgave is verzorgd. Dat het om een lezingencyclus gaat wordt geaccentueerd door de foto van de spreker aan de kop van het artikel. Het boek geeft een goed overzicht van de plaats die de psychoanalyse heden ten dage heeft in uiteenlopende deelgebieden van de psychologie en de cultuur. Psychoanalyse als een nog steeds